

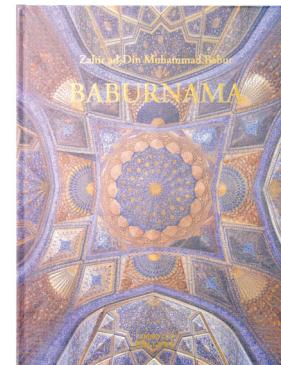
Adabiyot, madaniyat yashas - millat yashaydi

O'ZBEKİSTON adabiyoti va san'ati

ADABIY-BADİY,
MA'NAVİY-MARİFIY,
İJTİMOİY GAZETA
1956-yil 4-yanvardan
chiqa boshlagan
2023-yil 16-iyun
№23 (4734)

ИТАЛИЯДА “БОБУРНОМА” АСАРИ ЧОП ЭТИЛДИ

Италияниң тарихий итмий-оммабоп адабиётларга иктинослашган етакчи нашриётаридан бири “Sandro Teti Editore” нашриётүү Захирiddин Мухаммад Бобурнинг машхур “Бобурнома” асарының итальян тилида юқори полиграфик сифатда чоп этди.

Бу йил нафакат Ўзбекистонда, балки дунёниң кўплаб мамлакатларида Захирiddин Мухаммад Бобур таваллудининг 540 йиллиги кенг нишонланмоқда.

Соҳибкорон Амир Темурнинг аводи Бобур хассос шоир, комусий олим, атоқли давлат арабби ва мохир саркарда сифатида ўзидан тақороланын ва бой ижодий-илмий мерос колдирган.

Бобур ижодининг дурдонаси, кеч шубҳасиз, XV-XVII асрларда Ўрга Осиё, Афғонистон, Хиндистон ва Эронда содир бўлган тарихий воқеаларда хикада хикоя килувчи “Бобурнома” тарихий-биографик асаридир.

Гоят мухим ва кўп кирралди маънотлар асосида мохирона тартиб берилган ушбу хотира китобини мазмун жиҳатидан бекиёс хаётин энциклопедияга киёслаш мумкин. “Бобурнома”

ўзида халқимизнинг азалий кадриятлари, интеллектуал ва маънавий олами хазиналарини бамисоли кўзгудек акс эттиради.

Ушбу нашр Бобурийлар даврига оид 96 та бадий миниатюра билан безатилган. Бу суратлар ўша замон учун тарихий, географик, этиологик омилларни тўлиқ хисобла олган ҳолда, китоб ҳазармаларининг характерлари ва ички дунёнина ҳақиқий, реалистик тарзда очиб берадиган рангтасвирнинг илгор йўналиши бўлган. Машхур мўъжаз расмлар ранглар палитраси, нафис безаклари ва теран маъноси билан ажralиб туради.

Майдумки, “Бобурнома” кўп асрлар давомида турли илмий йўналишлардаги Шарқ ва Фарб тадқиқотчиларининг эътиборини ўзига тортиб келади. Дунёнинг кўплаб тилларига таржима килинган ушбу нодир китоб эндиликда биринчи бор итальян ўкувчиларига ҳам тақдим этилмоқда.

Асарни итальян тилида нашр этиш жараёнинг мазкур нашриёт раҳбари

Сандро Тети бошчилигидаги малакали таржимонлар, муҳаррирлар ва дизайнёрларнинг катта гурухи жалб этилган. Китобни тайёрлашда Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети ректори, профессор Шуҳрат Сирохиддинов ва итальян тилини турколог, профессор Федерико Де Рени олмий ва адабий муҳаррирлар сифатида иштирок этган.

Атоқли итальян олими ва адаби Франко Кардини томонидан “Бобурнома” асарига ёзилган кириш сўзида Бобур “Сўз санъатига меҳр кўйган буюк ҳукмдор ёхуд салтанатни севган буюк адаб”, деб таърифланади. “Бобурнома”ни ўқишига жазм килган европалик китобхон ундан бош кўтарилий колиши шубҳасиз. Шу аснода инсонпарвар папа Пий II – Энеа Сильвио Пикколоминининг “Изохлар”, император Пётр Леопольд Габсбургнинг автобиографик мулҳозаларни беҳитиёр ҳаёлда келади; байзан ўқувчи ўзини Монтенни, байзан эса Марко Поло ёки Буюк Фридрих ёхуд Мелвиллини мутолаа килаётгандек хис этди”, деб таъкидлайди Кардини.

Таржимон Федерико Пасторе китобга ёзган шархida “Бобурнома” “уз даврининг кундаклих ҳаётини кайта тиклашга имкон берадиган, ислом та-

маддунинг хос автобиографик асарнинг илик ростгўй намунаси” эканига алоҳида ургу беради.

Асарнинг итальянча таржимаси Уйлер М. Такстоннинг инглиз тилидаги таржимасига асосланган бўлиб, у Бобур Мирзо ёдномаларининг барча хусусиятларни қадар кўпроқ турколог, профессор Федерико Де Рени олмий ва адабий муҳаррирлар сифатида иштирок этган.

Шу нашр Бобурийлар даврига оид 96 та бадий миниатюра билан безатилган. Бу суратлар ўша замон учун тарихий, географик, этиологик омилларни тўлиқ хисобла олган ҳолда, китоб ҳазармаларининг характерлари ва ички дунёнина ҳақиқий, реалистик тарзда очиб берадиган рангтасвирнинг илгор йўналиши бўлган. Машхур мўъжаз расмлар ранглар палитраси, нафис безаклари ва теран маъноси билан ажralиб туради.

Китобга ўзини Монтенни, байзан эса Марко Поло ёки Буюк Фридрих ёхуд Мелвиллини мутолаа килаётгандек хис этди”, деб таъкидлайди Кардини.

Китобга кириш сўзида “Бобурнома” “уз даврининг кундаклих ҳаётини кайта тиклашга имкон берадиган, ислом та-

СЎЗ САНЪАТИГА МЕҲР ҚЎЙГАН БУЮК ҲУКМДОР

ёхуд салтанатни севган буюк адаб

Биз – “Фарб ахли”нинг дунёдаги бошка ҳалклар маданияти олдиғида қарзимиз, сўзиз, нихоятда катта: биз ўзгларнинг ўргита бостириб кирганимиз, уларнинг мол-мулкини талон-тороз килганимиз, ўзимизга бўй сундирганимиз. Ҳатто бизлар яратган Рим ҳуқуки, кайта-кайта ўқилганни ва насонрийлик таълимоти оркали жорий этилганига қарамасдан, бизнинг истилочилар, котиллар, куллорлар каби ҳаракат килишимизга йўл кўйиб берганди маълум.

Бу борада ислоб таълаб этимайдиган бир ҳақиқатни таъкидлаш керак: бизнинг ўзга ҳалклар молу давлатини тортиб олишдан ҳам, уларни озодлигидан, ҳаётидан маҳрум килишдан ҳам кўра шафкатсизрок кирдикорларимиз бўлган. Яъни, биздан бошқача фикрларни, бошқача яшагани учун гайри миллат ва златларни менсимасдан, уларга “паст” тоғифа деб қараб келганимиз сир эмас.

Бизнинг зулмимизга қарши туршига уларнинг кўрол-ярғиҳам, байзан хатто хоҳиш-истакларни хам йўқ эди. Ўзга ҳалкларни илм-фан, санъат, гўззалик бора-сигади қадрияларини биз ҳеч вакт, хатто якин-янкинларгача заман низар-писанд килмаганимиз. Бизни факатина уларнинг моддий бойликларини кўлга киритиш кизирилар эди.

Биз хатто ўз жиноятларимизни тезор յаширини ва ўзимизни оқлаш учун “тарихи ўзга ҳалклар” деган соҳта тушунчани ўйлаб топдик. Ҳолбукни, биз ушбу миллатлардан зўрлик билан тортиб олган бойликлар аслида уларнинг ҳақиқи, асл нахоятда бехисод ҳазиналарини козаки, ташки бир кисми эди, холос.

Шунинг учун кейинчалик бу маънавий бойликларнинг кадрига ета бошлаганимизда ҳам биз ушбу масалага мустамлакачилик руҳи билан ёки янгиши тасаввуримизга кўра, ўз билимини уларнинг илмига нисбатан устун деб хисобладиган антрополог сифатида ёйдаштириш кўрғанимиз.

Мана энди қалаванинг учини йўқотгач, биз надомат иккор бўллапмизки, агар ўзга ҳалкларнинг ҳаётини тафаккур тарзини ўз вақтида ўрганганимизда ва англаганимизда эди, биз ўзимизни нафакат жинони кимлишлар ва сунистемолчилик иллатидан химоя килган, балки барча тўсик ва говлар ўз моҳиятини йўқотган бугунги замонда (гарчи бир вақтлар содир этган адоловатизиз ишларни сабабли кўнглимида ноҳуҳ шотираплар колган бўлса ҳам) улар билан бирга яшашимизи осонлаштирган бўлардик.

Биз ўтмиш ва келажак ҳақидаги тушунча ва тасавvурларимизни хам ўзгартирдик – экзотика ва ориентализмга кос воелини бор холича кабул килдик. Боз устига, таҳминан XVIII асрдан бўён босиб келаётган тарихий йўлими мобайнида ўзимизни оқлаш учун гўёки бу тамаддунни, бу урф-одатларни, манзараларни, товушларни, хатто хиллар ва таъмларни хам севиб колдик. Дунёнинг ўзи каби кўхна бу аъмол бамисоли гўзлар курбонига охир-окибатда ошику бекарор бўлиб колган фотини кисматини эслатди.

Аммо биз байзан ўзимизниң норасо хилкат эканимизни ҳам ошқора тан олиб кўямыз. Илмий-техник кашфиётлар тарафқиёти нафакат савдо соҳасидаги, балки

га қарамасдан, XIX асрда Муқаддас Елена оролидаги шифокорлар XVI асрдаги хинд саройи табибларидан кучли бўлган, деб таъкидлаш жониз эмас, балки бунинг акси ҳам бўйиши мумкин.

Бобур 1511 va 1512 йиллар оралиғига жанубуга – тогли Коўпуда чекиннидан аввал бир вақтлар Амир Темур давлатига карашли бўлган бир неча шаҳарларни кўлга киришига ёрниди.

Бу ердан унга Хиндистон сари йўл очиши: айнан шу мансизда лохурлик лўйдилар сулоласига мансуб шаҳодалар хамда хиндражиҷтларни итифоқи уни табиий бойликлари мўл бўлган ушбу ярим оролни забт этиш учун глижкликлариди.

Ва ниҳоят, Бобур ҳарбий юриши бошлашга карор килиди: 1526 йилда Панингда бўлиб ўтган жанѓда ўзининг тезкор ва ажойиб ҳарбий тактикаси ва замбаракларининг устулиги боси лўйд ҳукмдорларининг сўнгти намояндаси бўлмиши Иброрим II утидан галаба қозонди.

Шундан кейин Бобур Ҳиндистонда муким колиб кетди. Аммо бу ўлка шохининг кўнглигига ўтиришмади: бу элнинг ўзига бўлган муносабатидан, мамлакат иклими-нинг оғирлиги, яхши отлар ва муз йўқсигидан, егулиниг сифатидан нолиб ёзган сўзлари “Бобурнома” санх-фаларидан сакланниб колган. Бу хол бирор галати бўлиб туюлиши мумкин. Лекин Бобур ҳаётни, ҳаёт неъматларини хуш кўрадиган инсон эди. Умри таҳт устидан ўтган бўлса-да, бадий ижод билан шугулланиши ёктириди. Биз Бобур ҳақида жуда кўп нарсаларни, хатто шохининг шахсин ҳаётига оид анчигана маълумотларни, жумладан, унинг дарду ташвишлари, турфа хиссиятлари хосишида бевосита ўзи яратган асарлар оркали хабардор бўламиш.

Кобулда, уз таъбири билан айтганда, “дунёдаги энг гўзлар” боғларни барпо этган (бу музазам боғлар 2002 йилгача – Американинг Афғонистонга муввафқиятларидан бўлмиш) Иброрим II утидан галаба қозонди.

Буларнинг барчаси ва бошка кўплиб ноёб маълумотлар билан ёки ўзига бўлган муносабатидан, мамлакат иклими-нинг оғирлиги, яхши отлар ва муз йўқсигидан, егулиниг сифатидан нолиб ёзган сўзлари “Бобурнома” оркали аён бўлади.

Бу шунчаки тархикати йўлинига эга бўлган кундалик, саҳётнома, хотира, автобиография, солномагина эмас, балки ушбу мухташам асар муаллиф ҳукмдорнинг ўз замонасидан мавжуд бўлган соҳта ва баландшаров ажабий услугларни инкор этадиган илмий-бадний салоҳиятини ҳам яхъол маномёти этади.

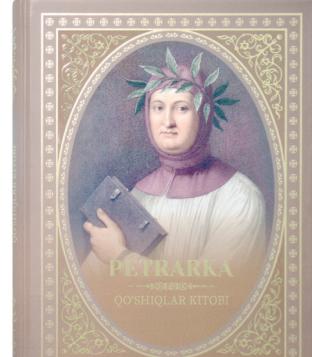
“Бобурнома”ни ўқишига жазм килган европалик тобохон ундан ёки кўтарилий колиши шубҳасиз. Шу аснода инсонпарвар папа Пий II – Энеа Сильвио Пикколоминининг “Изохлар”, император Пётр Леопольд Габсбургнинг автобиографияни мулҳозаларни беҳитиёр ҳаёлга келади; байзан ўқувчи ўзини Монтенни, байзан эса Марко Поло ёки Буюк Фридрих ёхуд Мелвиллини мутолаа килаётгандек хис этди.

Бобур сўз санъатига меҳр кўйган буюк ҳукмдор ёхуд салтанатни севган буюк адабидir.

Франко КАРДИНИ,
атоқли итальян олими ва адиби.

Буюк итальян шоири, итальян адабий тилининг асосчиларидан бири, файласуф Франческо Петрапеканинг “Кўшиқлар китоби” деб номланган тўплами нашир этилди.

“Кўшиқлар китоби”

Петрапек – нафакат итальян, балки Европа шеъриятини янги боскичга олиб чиқкан улуғ шоирdir. Айни пайтда, гарб Уйғониш даврининг гуманизм гоялири билан йўғрилган маданиятига тамад шоини кўйган ижодкорлардан биридир. Шоир асарлари, хусусан, гўзал сонетлари дунёнада, китобларни тўлиқ хисобла олган ҳолда, китоб ҳазармаларининг харакатлари ва ички дунёнина ҳақиқий, реалистик тарзда очиб берадиган рангтасвирнинг илгор йўналиши бўлган. Машхур мўъжаз расмлар ранглар палитраси, нафис безаклари ва ривожланиши ҳам Петрапек ижодининг таъсири билан боғлиқ.

Бу таъсирини Петрапек асарларидан китоб узок асрлардан бўён давом этиб келаётган ўзбек-итальян адабий алоқаларини янада мустаҳкамлашга мухим хисса бўлиб кўшилади.

ЎЗА

Бухорода буюк туркман шоири Махтумкули Фироғий тавалудининг 300 йиллиги муносабати билан “Дунёга садо берадётган Махтумкули” деб номланган ҳалқаро илмий-амалий анжуман ўтказилди.

МАХТУМКУЛИ ФИРОГИЙ – ИЖОД ЭРКИНЛИГИ ТИМСОЛИ

Ўзбекистон Республикаси Вазиirlar Махкамаси хузуридаги миллиатларро муносабатлари ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алакалари кўмитаси, ЮНЕСКО ишлари бўйича Туркманистон миллий кўмитаси, Бухоро вилояти хокимлиги, Туркманистоннинг мамлакатимиздаги элчинчонаси ҳамкорлигига ташкил этилган тадбирда олимлар, шоир-ёзувчilar, туркман миллий маданият маркази фаоллари, Бухоро давлат тиббий институтининг туркманистонлик тадаборлари иштирокидан бўлса-да, шоирларни ўзбек ҳалқарининг дўстлик таъкид

Афғонистонда Алишер Навоий ижодий меросини ўрганиш узок тарихга эга эмас. Матбуотда улуғ шоир исми илк бор 1950-йилларда келтирила бошланди. Ўнга қадар Навоий асарларининг эски ёзувдаги нусхалари хонадонларда ва уй мактабалидагина ўқилган. Айрим шоирлар томонидан Навоий газалларига ёзилган мухаммаслар ёхуд бошқа кўринишдаги шеърлар

рий тили, араб ёзувига бутун умр давомида таълим ва қундакли фойдаланишида якинликларидир. Яни Навоий давридан бери давом этиб келаётган эски ўзбек тилининг матн ва сўзлашув анъанасининг Афғонистонда сакланни колгани бу юрт навоийшуносларни Навоийга, жумладан, араб ёзувидаги Навоий асарлари кўлъзмаларига ҳар жиҳатдан яқинлаштиради.

АФГОНИСТОНДА НАВОИЙШУНОСЛИК: ТАРИХГА БИР НАЗАР

яратилган бўлса-да, нашр этилмаган. Аслида Афғонистон тарихида ўзбек тилида чоп этилган биринчи асар бу Султон Ҳусайн Бойкаронинг шеърий девонидир. Афғонистонда илк босмахона 1869 йили ташкил топган бўлса, мазкур девон, шу босмахона ташкил этилганидан 94 йил ўтиб, 1963 йили нашр килинган.

Умуман, ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб афғонистонлик олимлар навоийшунослика ўзига хос хисса кўшиб келмоқдалар. Булар каторида Мухаммад Яъкуб Воҳидӣ Жузжоний, Абдулҳаким Шаръий Жузжоний, Абдулҳамид Ҳабибӣ, Абдулло Руин, Сайд Мухаммад Олим Лабиб, Сайд Тоҷуддин Тошкун Баҳоҳий, Нурулла Олтой кабиларнинг номини кайд этиш ва мазкур рӯйхатни давом этириш мумкин. Бу мамлакат навоийшунослигининг бош хусусиятларидан бири мазкур олимларнинг эски ўзбек ёзуви ва да-

525 йиллиги нишонланган эди. Афғонистонда шу даврдан бошлаб навоийшунослик жонланди, дарий ва ўзбек тилилари тадқиқотлар чоп этила бошланди. Айниска, Навоий асарлари нашрига катта эътибор каратилди. Ўтган асрнинг саксоничи йиллари бошидан Навоий асарлари минг нусхадан кам бўлмаган ададда нашр килина бошланди. Ношилик фаолиятида навоийшунос Абдулла Руин пешкамдам. 2008–2017 йиллар давомида ўзи ва фарзандларини Навоий асарларини эски ўзбек тилида нашр килиш ишига жалб этиб, улуғ шоир асарларини чоп этиди. Бошқа навоийшунслар ҳам бу ишларга ўзларининг хиссаларини кўшдилар.

Афғонистонда Навоий даври анъаналири хозирга қадар давом этиб келмоқда. Ёшу кари шеър ёзди, кўплаб шеърларни ё билиди, нуткини шеър билан безайди, фикрини Шарқ мумтоз адабиёти намояндларни қарашлари, шеърларидан парча келтириши билан асослашга интилишади. Чунки Афғонистон мактабалидаги таълим тизимида, ўтга аср мусулмон шарқида бўлганидек, шеърнинг ўрни бекиёс. Шу боис бу юрт шоирлари, шеър ёзганда Алишер Навоийга ўхшашга уринади, унинг шеърларига назира боғлади. Бунинг натижаси ўларок, Афғонистондаги ўзбек зиёлилари Навоийни кўп ва хўб ёдлайди. Шундай шоирлар каторида Домла Бедил, Мухаммад Олим Лабиб, Мир Мухаммад Амин Курбат, Мухаммад Амин Матин Андхўйи, Мухаммад Яхҳо Ҳафизий Жузжоний, Зикрила Ишонҷа, Гуломсаҳи Вакилзода кабиларини эслаш жоиз. Афғонистонлик ўзбек шоирларининг Алишер Навоий шеърларига мухаммаслари, жавоблари ва унга эргашиб ёзган шеърларини тўпласак бир катта китоб бўлди. Айни пайтда мана шундай китобни тайёрлаш устида иш олиб боряпмиз.

1978–2021 йилларда ўзбек тилида нашр этилган “Юлдуз” газетаси, гарчи нашри мунтазам амалга оширилмаган бўлса-да, афғон

ўзбекларининг ўзига хос минбари бўлиб келган. Мазкур газетада Навоий ҳакида ўнлаб илмий маколалар нашр этилган. Шу муносабат билан Навоийнинг асарлари ва уларга оид тадқиқотлар газета орқали китобхонлар кўлига этиб борди.

Айни вақтда Афғонистондаги Алишер Навоий ижоди тарғиботи билан боғлиқ юксак минбар сифатида шоир таваллудига бағишилаб давлат миқёсида ўтказилган халқаро конференцияларни кайд этиш мумкин. Афғонистон навоийшунослиги учун уларнинг аҳамияти катта. Улардан биринчisi Кобулда 1991 йили Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишилган тадбир бўлди. Унда йигирмадан зиёд маъруза ўқилди. Аммо, афуски, бу маколалар тўплам тарзида нашр этилмади.

Иккинчи халқаро анъуман билан биринчиси ўргасидаги давр 25 йилни ўз ичига олади. Ниҳоят, 2016 йили мутафаккир шоир таваллудининг 575 йиллигига бағишилган халқаро симпозиум пойтахт Кобул, Мозори Шариф ва Хирот шаҳарларида бўлиб ўтди.

Алишер Навоий таваллудининг 580 йиллик юбилеи Хиротда халқаро миқёсида кенг нишонланди. Анъуман “Алишер Навоий тафакурларини ўрганиш” номи остида 2021 йил 7-9 апрель кунлари ўтказилди.

Бу конференцияда олти давлатдан навоийшунос олимлар катнашди. Ўзбекистонлик навоийшунос олимлар иштироки саломкли бўлди. Улар Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг табрик сўзлари ўрин олган, Тошкентда нашр этилган беш жилдан иборат эски ўзбек ёзувидаги тайёрланган Навоий “Хамса”сини совға сифатида тақдим этишиди.

“Алишер Навоий тафакурларини ўрганиш” номи остида ташкил этилган халқаро семинар муносабати билан 2021 йили “Озодий” давлат нашриётида чоп этилган “Маколалар тўплами”дан кирк саккиз номдаги маколалар ўрин олган.

**Азизулло АРАЛ,
Алишер Навоий номидаги
Тошкент давлат ўзбек тили ва
адабиёти университети доценти.**

ИЗЛАНИШЛАР САМАРАСИ

Таникли таржимашунос ва туркшунос олим, моҳир таржимон, филология фанлари доктори Хайрулла Ҳамидов сермаҳсул ва серқирра фанолият соҳиби.

У хозирги турк тили, таржимашунослик ва шарқшуносликка оид монографиялар, илмий ва илмий-оммабоп риссолалар, йигирмадан зиёд ўкув адабиётини нашр этирган. “Ўзбекчадан туркчага насрый таржима муаммолари”, “Макола ва идиомалар таржимаси муаммолари”, “Турк фразеологияси масалалари” каби монографиялар, “Турк тили” дарслиги, “Таржима тархи” (хаммуаллифликда), “Матн таржимаси ва таҳрири” сингари қўлланмалар муаллифи. Турк тили фразеологияси хамда таржимашунослика бағишилган илмий маколалари илмий журнallар, тўпламлар, халқаро ва республика конференциялари тўпламлари Туркия ва бошқа мамлакатларнинг нуфузли илмий нашрларида чоп этилган.

Яшар Камолнинг “Оғрито афсонаси” романи ва “Тунука” кисаси, Холида Адид Адиварнинг “Чора-соз” кисаси, Умар Сайфиддин ва Азиз Несиннинг ўнлаб хикояларини ўзбек тилига таржима килиб нашр этирганидан ташқари, Хайрулла Ҳамидов Сайд Аҳмад, Ўлмас Умарбеков, Ўткир Ҳошимов, Тогай Мурод, Улугбек Ҳамдамдиннинг хикояларини, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Ҳусниддин Шарипов, Омон Матжон ва Муҳаммад Юсуф каби машҳур шоирларнинг шеър ва достонларини турк тилига таржима килиб, Ўзбекистонда ва Туркиядан нашр этирган. Шунингдек, рус тилидан ўзбек тилига ва ўзбек тилидан рус тилига илмий ва бадий асарлар, ўкув адабиётларини таржима килган. 100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркумининг икки жилдини (45- ва 51-жиллар) тузган.

Хайрулла Ҳамидовнинг ташкилчилик ва раҳбарлик фаолияти хам эътиборга молик. У Тошкент давлат шарқшунослик университетида “Таржима назарияси ва амалиёти” кафедрасига мудир этиб тайинлангача, киска фурсатда уни университеттада ўз ўрни ва мавкеига эга кафедрага айлантириди. У ишни

кафедрани зарур адабиётлар билан таъминлашдан бошлади. Ўзбекистонда таржимашунослик бўйича йирик тадқиқотлардан тортиб кичик маколаларгача – барчасини излаб топиб, уларни компютер хотира сига киритиб, таржимашунослика оид адабиётларнинг бой электрон тизимини яратди. Киска фурсатда истиқол даврида ижтимоий фанларда карор топган янгича қарашлар асосида жаҳон андозаларига жавоб берадиган кўплаб янги авлод дарслеклари, ўкув қўлланмалари, услубий тавсияномалар, маколалар ва таржималар тўпламларининг дунёга келишига бош-кош бўлди ва уларнинг катта кисмига ўзи муаллифлик килди. Кафедра профессор-ўқитувчилари ва мутахассислари томонидан ўн йилда юзтacha турли ўкув, ўкув-услубий ва илмий адабиётлар нашр этилди. Бу китоблар давомида талабаларнинг таржима назарияси бўйича билимларини оширишга баҳоли курдат хизмат килиб келмоқда. Заҳматкаш олим ўзининг меҳнати билан намоён этиб келмоқда. Заҳматкаш олим ўзининг меҳнати билан нафакат республика музейда, балки Туркия илмий изкордорлари козонди.

**Эргаш ОЧИЛОВ,
филология фанлари
номзоди.**

Инновация

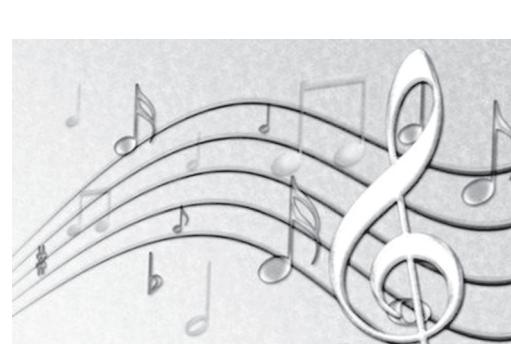
2020 йили Ўзбекистон давлат консерваториясида ижодий йўналишларда мусиқанавислик ва амалий изжочилик қўнимларни муштарак этган ижодий лойиҳаларни рўёбга чиқариш масадасида Замонавий мусиқа лабораторияси ташкил этилган. Бугунги кун ўзбек мусиқа маданиятининг ривожи учун жуда мухим инновацион бўғин ҳисобланган мазкур лаборатория хозирда ёш ижодкорларнинг мустақил ижодий-амалий фаoliyati юритилиши учун самараор мухит яратмоқда.

«МЕН – КОМПОЗИТОРМАН»

Таъкидлаш жоизки, нафакат Ўзбекистон, балки халқаро даражада эътирофа сазовор бўлган “Омнибус” ансамблининг созандалари ушбу лабораториянинг тренер хамда амалиётчи мураббийлари хисобланади. Бунда ёш композиторлар устозлар билан бирга лиқида ўз асарларининг эскилари устида ижодий изланишлар олиб борадилар. Мунтазам олиб борилаётган жамоавий ижодий изланишлар натижасида лаборатория нафакат мусиқашунослар, балки жамоатчилик эътиборини тортган юксак бадий-музикий савидаги лойиҳалар ва концерт дастурларини намоиш этиб келмоқда.

Куни кечаки лабораториянинг яна бир ноёб лойиҳаси бўлмиш “Мен – композиторман” номли мусиқали-театрларни ташкил этилган томоша намоиш этилди. Ушбу лойиҳа ёш композиторларнинг мусика санъатидаги илк кадамига оид хаётий хикояларини ўз ичига олган лавҳалардан ташкил топди. Унда ёш ижодкорлар замонавий мусиқа лабораториясида ёзган янги асарларини томошабинлар эътиборига хавола этибина келмай, саҳнада актёр сифатида хам катнашдилар.

Мусиқий-театрларни дастурнинг гоёси “Омнибус” ансамбли томонидан кўп йиллар давомида ишлаб чиқилган машқ килиш усулидан келиб чиқади.

Бу усулининг асосини жамоавий ижодий жараён ташкил этади. Жараён иштирокчиларининг хар бири шунчаки изжочилик эмес, балки инсон, хусусан, ижодкор калбигина чукур туб-тубидаги хис-туйғуларни ташкирга олиб чиқиб, бугунги кун учун мухим бўлган одамийлик кандриятидан сўзлаш, томошабинларнинг хар бирини ўз шахсий мөхиятига юзланишга ундаш бўлди. Айнан шундай бўлди хам. Дастурдаги самимийлик ва очиқлик хаммани ҳайратда колдириб, калбларни тўлқинлантириб юборди.

Замонавий мусика лабораториясида мазкур дастур учун кўлланган ижодий усуслар “Омнибус” ансамблининг ҳаёт ва ижоднинг ўзига хос томошабинларни ўрганишида борасидаги изланишлари натижасида вужудга келган. Бу усусларни нафакат фалсафий-гойний ёндашув, балки ижодий таълим жараён ташкилни замон талаби даражасида ташкил этишининг амалий ечиmdir. Ушбу ижодий-машқ килиш усули “жамоавий резонансли композиция усули” деб аталади. Халқаро даражада хамкасларнинг онгу шуурида янги тушунча ва тасаввурларни кашш иштади. Ишончимиз комилки, бундай жараён натижасида ёш ижодкорлар ўзини ва юрганини тинглаш баробарда ижодий куч-иродасига, таңлаган йўли истиқбол ўйли эканини кагъиб ишониб келажак сари дадил кадам кўйдилар. Бу эса, спектаклнинг, умуман олганда, ижодий сайди-харакатларнинг асосий гоёси хисобланади.

бу тармок янада кенгрок миқёсида ўз ифодасини топади.

Дарвоже, бугунги кунда жаҳон театр оламида “Мен – композиторман” дастурiga ўхшаш кўплаб спектакллар пайдо бўлди. Ҳаётда мұйян синовларга учраган инсонлар спектаклда бошидан кечиргандарни ҳақида гапириб беради. Бундай самимийлик хар бир томошабин қалбидаги ўзига хос акс-садо тошиши, шубҳасиз, албатта, жараён инсонни фикр-мулоҳаза килишга чорлайдиган бу каби ижодий лойиҳалар мухим ижтимоий аҳамиятга эга бўлди. Лекин “Мен – композиторман” лойиҳасининг ўзига хос жиҳати шундаки, иштирокчиларнинг хар бири факат шахсий хиссий кечинмаларни сўзлабигина колмай, балки монологининг бадий-музикий ифодавийлигини тасвирлайдиган мусика хам яратди. Ўз ўрнида, мусика яратиш билан боғлиқ бўлган ижодий жараён хам жамоавий ижодкорлик режимида яратилди. Монологининг образли ҳаққонийлигига ёришини масадасида изланган ёш композиторлар учун бу усусларни таъкидлашади.

Аммо томъинодаги асосий мақсад спектаклнинг ўзи эмес, балки ижодий жараён давомида ёш ижодкорлар ўзларининг онгу шуурида янги тушунча ва тасаввурларни кашш иштади. Ишончимиз комилки, бундай жараён натижасида ёш ижодкорлар ўзини ва юрганини тинг

Икром ОТАМУРОД

* * *

Кангул ришталари тоб ташласа гар,
Гардун меҳварига дарз кетар сар-сар,
Мехр тафтларидан яралган гавхар –
Ватан, кангулларда меҳрга айлан!

Қалблар бир-бирининг
пайвасти хеши,
Софинар, кайрилар қалб торин эшиб,
Қадр иззатлари улгайган бешик –
Ватан, кангулларда қадрга айлан!

Қадим садоларнинг томирларида,
Оккан марданалик бўлмасин майдан,
Гурур шонлари бўй тортган дийда –
Ватан, кангулларда гурурга айлан!

Сабр саболари элади сабот,
Хидоят кишвари синови бот-бот,
Имон нурларидан заргун муножот –
Ватан, кангулларда имонга айлан!

Покиза хис бўлиб дилларга кўчгин,
Рухият арконин руҳларин кучгин,
Жон кушлари куйиб сингинган очун –
Ватан, кангулларда ватанга айлан!

Ватан... кангулларда...
Ватанга... айлан!

* * *

Даштнинг осмони олисдан-олис,
Олисдан-олис осмондан дашт ҳам.
Кундуз күёш талпинар холис,
Нурин даштта сингдириб ҳар дам.

Шомда эса порлаган камар
Олисдан-олис партавин такиб,
дашт осмонин тўнини ямар
зулумотнинг зулматин чакиб.

Юлдузлар тўп-тўп бўлиб кўкда
масофа сирига ёнганиш,
шуълаларин сочар фалакдан
олисдан-олис даштга энганиш.

ПОКИЗА ХИС БҰЛИБ ДИЛЛАРГА КЎЧГИН

Осмон ила даштнинг хубида
олисдан-олис йўл олар хаёл.
Шивирлар кангулмнинг тубида
чексизликка талпиниб савол.

* * *
Ажиб эртак, ажиб ривоят –
кенглик,
мендан кетмагин йирок.
Кангулум сендан кентайиб ғоят,
кангулум сендан нурланар яйрок.

Ажиб ҳайрат, ажиб мўъжизот –
кенглик,
мендан кетмагин олис.
Кангулум тубида туб ёй томир от,
кангулум тубида яшаётган хис.

Ажиб ифор, ажиб тароват – кенглик,
мендан кетмагин узоқ.
Кангулум манзари сен-ла сароват,
кангулум манзари сен-ла жонузок.

Ажиб умид, ажиб хотира – кенглик,
мендан кетмагин элас.
Кангулум руҳин маҳзун торттириб,
кангулум руҳин бўйлантирган сас.

Ажиб эртак, ажиб ривоят – кенглик,
мендан кетмагин йирок.
Кангулум сендан кентайиб ғоят,
кангулум сендан нурланар яйрок.

* * *
Кибланинг шифтлари кизарди,
чараклайди эртага офтоб.
Кўтирилар ҳавонинг зарди,
занг бойлаган зангирилар афтод.

Кангулларда котган андухлар
таркалади туманлар қаби.
Шивирларга дўнади ухлар,
хаяжонга айланар сабий.

Кўришар интизор айрилиқ,
изтироб тўлади согирга.
Дийдорнинг лаблари сурчилиб,
эртага босади бағрига.

Эртага руҳимда бир шитоб,
мен унга ихтиёр бераман.
Гапимга ишонгин моҳитоб,
эртага согиниб бораман.

* * *
Сукут – ризолик аломати эмас,
инкор тарзи ҳам эмасдир зотан.
Сассизлик сасидан сасланган сас,
кангул канорида қуради тан-тан.

Атроф кирчиллама жиловдор хийла,
дамакига от кўйиб елар.
Факат сукут меҳрин тутади сийлаб,
факат сукут жон қушин силар.

Елпашак вақт чопар вақти хуш,
шамоллар қатида тўзгиди адир.
Сукут – Румий дилидаги куш:
«Ичингдаги ичингдадир».

Руҳнинг майдонида армонлар ахгар,
руҳнинг йўлларида
саргардон бардош.
Сукут – руҳда кўклиган жавхар,
сукут – руҳда томчилаган ёш.

Таъмалар тўқиди ширин хушомад,
шовкинлар сабрини кемира чанон.
Сукут – таъмалар ён бермаган мард,
сукут – руҳдан шовкинларга
санчилган синон.

Тилёгма ёлғон, хиёнат изи
кўхакай кўксини топтайди неча.
Сукут – субутга тан муқаддас сезим,
сукут – ҳақдан сув ичган чечак.

Сукут – ўзингга ўзинг
дуч келмоқ гали,
бир қурбидирки – ўзингни тинглаш.
Очун ўйинларига кўл силкаб, vale,
сукут – руҳинг хисларин англаш.

* * *
Кун оғди. Кечга товун
эди хуш насим.
Дунё – қадимги ровий,
дунё – руҳимнинг саси.

Окшом уфин уфуриб
кошига сурма сурар.
Дунё – узоқ йўл юриб,
дунё – ҳорғин ўлтирад.

Сочар даштлар устинда
юлдузларини осмон.
Дунё – ямок пўстинда,
дунё – узилган паймон.

Руҳингни сев, руҳингта эрк бер,
хисларингта бойланган кушлар,
кўйвор, учсин, кўйворгин бир-бир,
хумоларга айлансан тушлар.

Окшом сепи – тугунча,
сукунат – гўзал чирой.
Дунё – нишлаган гунча,
дунё – янги чиккан ой.

Кун оғди. Кечга товун
эди хуш насим.
Дунё – қадимги ровий,
дунё – руҳимнинг саси.

* * *

... Соғинчлара айлан, кангул,
суманбар соғинчлара.
Ойномолар тўкиган гул,
дилгинанг боғичлари.

Мусаллам ишқ пойда син –
хажр шомин тобламлари.
Тонглар қақрок лабин боссин
феруза тус шабнамлари.

Бир кун тарқар йирок йўлни
коплаб ётган туманлари.
Шайдо этиши сендей кулни
ул лолаи нўймонлари.

Багрингда барг ёзсин илҳак,
илҳак соғинч каболари.
Соғинчлара тўлкин хилқат
сирин саболара.

Соғинчлара айлан, кангул,
суманбар соғинчлара.
Ойномолар тўкиган гул –
дилгинанг боғичлари...

* * *

Юрагингга қадр уйғонсин
ҳам гурурлар уйғонсин онга.
Шабодалар меҳрига консин
отаётган нурафшон тонгда.

Кангулунг камуг, занжир эшиги
илгатинг еч, ўзингни тани
Ки, қадрdir ўлик бешиги,
ки, гурурдир ҳурлик зотани.

Юрагим орқага тортади шунда,
шивиллаб кетади, сўқилиб кетар.
Шифтларда торганак тўр торган индан,
минг ўйиллик армонлар тўкилиб кетар.

Лоларанг бўёклар намикиб, тўғиб,
гуллаган деворлар сўйилар хол-хол.
Ичкарида катрон бойлаган мунгни,
силтаб ташкарига иргитар шамол.

Дунё – сутумлари қулаган работ,
Жунун водийсида бойкуш чўқилар.
Умид – елаётib кўз теккан ок ой,
Менинг азобимга додлаб йикилар.

Камалак – осмониннинг ёттига туғи,
Офтоб оташида куйиб музлайди.

Армон – кувончини ўйқотган йиги,
Хотира – кўксимда бўзлайди.

Пойда соғинчлар ухлаган уйнинг,
эшиги гийкиллаб очилар бир кун.
Йиртилиб соғинчнинг кирқ ямок тўни,
баридан тиркираб сачрайди сукун.

* * *
Мен юрган йўл пешонасига
битилган армоннинг гайир битиги.
Ботади тирғалиб шонасига
кисматнинг кирқ ямок эшиги.

Мен юрган йўл даштларга пайванд,
кенгликларга сингиб кетар жим.
Бир гўзланинг фирғи-ла банд –
термулганча колади Касби.

Мен юрган йўл шеваси эзгу,
субугта сайисидир, сукутга тъбир.
Шикаста меҳрдан сиркиган сезги –
вужудида занглайди сабр.

Мен юрган йўл мискин бечора,
согинч бағрини очади пайдар.
Ўртаниб кайгудан, гамдан, начора,
кангулмдан бошланиб,
кангулмуга қайтар.

* * *
Мен бир – армон, мен бир – хотира,
Соғинч зардобини сипкорар сукун.
Кўш нилларини ғамга ботириб,
Юрагимга ўқсиб ботади ҳар кун.

Юрагимдан ўқсиб чиқади қўёш,
Туннинг ҳасратларин чегиради тонг.
Ҳаёл – гесулати тўзғин сабртош,
Ойнинг тўлқинлари ювар қора занг.

Дунё – сутумлари қулаган работ,
Жунун водийсида бойкуш чўқилар.
Умид – елаётib кўз теккан ок ой,
Менинг азобимга додлаб йикилар.

Камалак – осмониннинг ёттига туғи,
Офтоб оташида куйиб музлайди.

Санобар ая бу ховлига келин бўлиб
тушганида анча-мунча эркакнинг иши
ни бир ўзи бажарарди. Лой кори, де-
верларни сувар, пахса деворларнинг ну-
раган жойларини ямар, гувала, гишти
ҳам ўзи кўйиб кетаверарди. Турмуш ўр-
тоги Аъзамжон тракторчи
эди. Эрта тонгдан окшомга-
ча ишдан бери келмасди. Болалар бирин-кетин
улгайиб, ўқишиди, ишларини топиб кетишиди. На-
фака ёшида болаларнинг орзу-хавасини
кўриб юриш Аъзамжон отага насиб қилмади. Унинг
вафотидан сўнг Санобар

буви муштедикка бўлиб колди. Кўнгир
соchlари сийраклаши, ок кирвлар туш-
ди. Сийрак сочларининг учига пахтадан
пилик кўшиб, ўриб юришга одатланди.
У зир югуриб, ҳовлини тўлдириб, бир
зум тиним билмай, рўзгор ишларига ан-
дармон бўлган пайтларини эслаб, ёғоч
сўрида буқчайиб ўй суради. Бутун вужу-
дини гайрат-шилоат ҳамон тарк этма-
ган, бирор энди мадор йўқ, зумда чарчаб
колади.

Ҳовлида айланиб, ёғоч синиклари, да-
раҳт новдаларининг ерда сочилиб ётган
шохларини тўплаб, ўчокка ўт калайди,
кора човгумда чой қайнатади.

Баъзан эса, буви бир ҳовчугина ко-
зончани ўчокка осиб, шўрава пиширади.
“Кал пиёва” пишгач, ҳаммага пиёладан
сал каттароқ чини идишларга ярим чў-
мичдан кўйиб, улашади. Масаллиги оз бу
суюқ овқатни ҳамма суйб ичади. Ўчок
бошидан доимий ўрин олган човгумда

шакираб чой қайнайди. Унинг мазаси
кампирнинг таъбира, бошқаларига ўх-
шамайди.

Бир тонг бомдод намозига тахорат
олиши учун ҳовлига ўтган Санобар ая
ўчокнинг шапалоқдек кесаги ўпирлиб
ётганига кўзи тушди. Ўғли ишдан қайт-
са, таъмларидан беришини айтишина ҳаёли-
дан ўтказди...

– А, қизиқмисиз? Тайёр газ, тे-
фал турганда ўтқо зимиаси? Аслида, шу
ўчогингизни аллақачон бузини керак эди,
– унинг гапини эшигтан Баҳромжон ту-
тақиб кетди.

– Уни бузмайсан,
ўчокка ўрганганман.

Санобар ая ўчокни
буздириди. Ўчокнинг
тушган жойи ҳам қай-
та сувалмай қолди, бе-

хосдан аянинг мазаси қочиб, бир неча

кун кўрпа-тўшак қилиб ётди-ю, бирдан

омонатини топшириди. Кутилмаган жудо-
лик ака-укаларни анча тентиратди. Улар

бигргалашиб, онасининг издиҳомларини
кузатишиди. Маърака-маросимлар ўтгач,

якинлар ўй-ўйларига таркалишиди. Ҳов-
лида Баҳромжон оиласи билан колди.

У келди-кетдини кузатишидан бўшагач,
ҳовлига разм солиб ўтириди. Онасининг

ҳовлида кезингланилари, тандир атрофида
куймаланганилари кўзига кўринди-ю, ўп-
каси тўлиб, йиглади.

Бирдан ўчокка кўзи тушди. Унинг
ёнид

Ўзбекистон халқ артисти, созандо-гижжакчи, устоз, жамоат арбоби, бастакор Ганижон Тошматов XX аср ўзбек мусиқаси тарихида ёрғин из қолдирган. Бу ажойиб инсон бебаҳо миллий мусиқалар яратиш билан бирга турли йилларда Ўзбекистон радиоси қошидаги ўзбек халқ чолгулари, Ўзбек этнографик, Ўзбек этнографик, Дутторчи қизлар ансамбларига раҳбарлик қилган, шунингдек, Юнус Ражабий номидаги Мақом ансамблининг бадиий раҳбари бўлиб ишилаған. Ҳозирда Ганижон Тошматов номи билан аталаувчи Дутторчилар ансамбли республикамиздаги машҳур мусиқий жамоатлардан бири дир. Куйида атоқли санъаткорнинг ота, оила бошлиги, дўст сифатидаги кўпчиликка маълум бўлмаган фазиллари билан танишасиз.

Отамиз санъатдан ташқари курилиш, дехончилик, ошпазлик, овчилик, сайёхлик, техника сингалири бир қанча соҳаларни ипидан иғнасигача билар, уларни хаётий тажрибалар асосида эгаллаганди. Ёшлик пайтлари бир неча йил мотоцикл миниб, “Волга” русумли автомобиль сотиб олгач, хайдашдан ташқари, машинани майдо-чуда кисмларигача ўрганиб олади. Уй пойдеворини ташлашдан томини ёпишгача қурувчиларга хос иш юритарди. Лой кориб, ғишт қуянни, деворни сомон лойда сувагани, дам олишга ўтирганда мени қўлига олиб, бошимни силагани, мен эса юзига ёпишиб қолган лой парчаларини кўчириб, юзларини сийпалаганим ёдимда қолган. Ҳовлимиз ўртасидаги сўри атрофи ва ўйлаклардан ташқари деярли хамма ери гул, дарахт ва бошка турли хилдаги ўсимлик ва экинлар билан буркангани хам отамнинг иши эди. Кишмиши ва хусайнини узуми, бир неча туп олма, шафтоти, хурмо, икки туп уноби ва икки туп сарик гилос дараҳтларининг пишиклик мавсумидаги хосилини айтмай кўялой. Гуллар тароватини тарьиғлаша сўз йўқ.

Отамиз саҳру саҳётини, юртимиз ва дунё бўйлаб, кўнглига ёккан жойларни айланниб келишини яхши кўрарди. Саҳётатга, одатда, машинада йўл оларди. Эпчил ва абжир хайдовчи бўлгани учун деярли умрингин охиригача машинасини ўзи бошкарди, шу сабабли кўнгли тортган, томонларга йўл соларди.

ОТА ИҶРАТИ

Гастролга ёки сайёх сифатида чет элларга борганида, у ерларда бир дўкондан бошқасига югуриб, гилам, палос ёки бошка шунга ўхшаш нарсалар сотиб олиб, жомадонни тўлдириб, юкларини оғирдан-оғир қилиб.

Хоҳимизда турли йилларда турли жонзотлар бокилган. Жумладан, болаларга уч-тўртта тухум килиб туар, бўлмаса, козонга тушар, деб инкубатордан чиқкан жўжаларни олиб келарди. Улар жажжи бўлгани учун, колаверса, тез орада тухум кўйишидан умидвор бўлиб, яхшилаб карап, дон-сувини вактида бериб турардик.

Отамиз күшлар сайрашини ёқтирас, хатто атайнин уларни эшиттани боғларга бораради. Бедана сайрашига кизикиб, бозордан иккита тўрковокка солинган бедана олиб келди. Уларнинг дон-сувидан биз хабар олиб туардик. Бу парранда жуда кўркок бўларкан, тўрковокка яқинлашса, бесаранжом бўлиб, чигиртка каби сакрайверарди. Боши билан тўрковок тўрнига урилавераб, кал бўлиб колмасин деб, иложи борича узоқроқда туардик.

Уйимизда беданадан сўнг қоракош, худди кавказликдай кирра

бурун каклик ҳам пайдо бўлди. Бозорда бу паррандани кўлида ушлаб турган киши отамизга яқинлашиб, салом-алиқдан сўнг дебди:

— Ганижон ака, шуни олиб кетин, сайраб, ховлингизга файз киритади.

Сотувчи какликни арzon бериди. Кунини уйга олиб келиб, учуб кетмаслиги учун қанотининг учини бироз киркиб, ховлига кўйиб юбордик. Кун бўйи кўлини оркасига килиб ўзини хўжайнадай тутадиган бу кун бирорта бошқа паррандани ховлимизга кўймай, айланни юрар, биз берган озукдан ташқари, ўзи ҳам курт-кумурскаларни терби ер, илҳоми келса, сайраб кўярди.

Бир гал кўпчилик бўлиб овга боришига, овлари юришмай, атиги биттагина кирговул отиб келишган. Кирговулга кимнинг ўки текканини аникломлай ва ўлжани тақсимлаш

йинг”, “кўйингиз”, “кўймас” сўзлари ҳам тилга олиниб, сўз ўйини авжига чиқди.

Отамиз кўчкор ёлғиз колмасин деб бозордан совлик олиб келиб берди. “Ўзингдан кўпайтинг” дегани кўйга қараб айтилган экан, кўп ўтмай, кўзичоклар пайдо бўлди. Жонивор қишида ҳам кўпаяверар экан.

Хуллас, уйимизда турли жониворлар нафбати билан ўрин алмашиш турарди.

Үйимиз кенг, эгасининг кўнгли эса, ундан ҳам кенг бўлгани учун ховлимиз тўлиб кетар эди.

Шахардаги ховлимиз отамизнинг боғбонлик ва қурувчилик ишлари билан шугулланишига торлик килдими, Тошкент вилоятида, Фиштўприк томонга борадиган

ок жўхори, катиқ ва турли хил ош кўқатлари олиб келди-да, онам билан гўжа ошига уннаб кетишиди. Акам билан мен кўшнилардан ўтири топиб келиб оқ жўхорини яхшилаб янчидик. Хуллас, гўжа оши қандай тайёрлангани ёдимда колмаган бўлса-да, лекин жуда мазали экани оғзимда колган. Ўша пайтгача мен бирон марта гўжа оши ичмаган, ҳатто бу ҳақда эштимаган ёдим.

Xар пайшанба куни ота ховлида йигилиш биз учун оиласиан ўннаб келди. Ота-онамиз дунёдан кўз юмганидан кейин ҳам мана шу ош баҳонасида бир-бири мизнинг ишларимиз, туриш-турмушимиздан боҳабар бўлиб ту

йўлини тополмай, ҳаммалари кирговулни кўтарбиз бининг уйга келишган. Онамиз ўша кирговулни ошга босиб, овчиларнинг дастурхонига кўйган эди.

Ховлимизда турли йилларда турли жонзотлар бокилган. Жумладан, болаларга уч-тўртта тухум килиб туар, бўлмаса, козонга тушар, деб инкубатордан чиқкан жўжаларни олиб келарди. Улар жажжи бўлгани учун, колаверса, тез орада тухум кўйишидан умидвор бўлиб, яхшилаб карап, дон-сувини вактида бериб турардик.

Бир куни улар иккита бўлиб колди. Отамизнинг ўртоқларидан бирин олмон овчаркасини совга кида, орадан кунлар ўтиб, бошка бир дўсти ховлисини сотиб, кўп қаватли уйга кўчгани сабабли, кўярга жой тополмай, эшакдек келадиган бўйрасарни олиб келади. Ховлимиз кенг, отамизнинг бағри ундан ҳам кенглиги боис итлардан бирини йўқотишга кўзи қўймади.

— Ганижон аканинг ховлисида иккита ити борми? — деб сўрабди ўшандан танишларидан бири.

— Иккита итим ёнида яна битта

жой ҳам, пишик-пухта занжир ҳам бор, — дебди отамиз ўринисиз бу саволга жавоб.

У куни бу ҳақда бошка гапирмайдиган бўлибди.

Бир гал ховлимизга кўчкор етаклаб келишиди. Бундан хабар топганлар “кўй” пайровидан гап бошлиб, унинг калла-почаси, туёғи, думбаси, ковургаси, арконини ҳам, кўйнинг ювоси ҳам, серкаси ҳам, кўчкори ҳам, совлиги ҳам, “кў-

йўл бўйида жойлашган кишлоқда дала ховли курди. Дала ховли ҳам гуллаб-яншини, ундаги меваарлардан тотиб кўрмаган кўни-кўшини, кариндош-уруглар колмади хисоб. Отамизнинг бошка иш ва соҳалар сингари пазандалиқда ҳам тенги ўйк эди. Улфатлар базмидан ўзи ош дамлаганида лаганда бир дона ҳам гуруч колмасди.

Отам-онам билан баъзан биргаликда унтуилаёзган миллий таомлардан бирини эслаб, уни тайёрлардилар. Бир куни отамиз ёдига гўжа оши тушиб, уйга гўшт,

Муҳсин ФАНИЕВ

Муносабат

Бу йил қутлуғ саксон бешинчи баҳорини қаршилаётган Қурбон Муҳаммадизонинг Ватан, ҳалқ, одоб-ахлоқ, муҳаббат мавзуларидаги кўплаб лирик шеърлари Бобомурод Ҳамдамов, Султонпошша Ўдаева, Оғабек Собировлар томонидан севиб қўйланган.

У бир катор драматик асарлар муаллифи. Жумладан, “Бугуннинг шум боласи” асари Абдулла Қаҳхор номидаги Республика сатира театрида, “Тўй” спектакли Сирдарре; “Махтумкули”, “Қасам ва вижон”, “Айборлар” ва бошка пъесалари. Сиёсий чекловлар ўрнатилилган шуро даврида четта чиқадиган ҳар бир ватандoshimiz мингта чиғирикдан ўтарили: Шу сабабли отамиз хаъзиллашиб:

қаламига мансуб “Қадимий Ҳоразм цивилизациясини излаб” асарида келтирилган тарихий маълумотларга асосланиб иш кўрганига амин бўламиш. Муҳими, романда ёзувчи қадим аждодларимизнинг ижтимоий-иқтисодий, диний-фалсафий қарашлари, олам ва одам тўғрисидаги тасаввурлари,

уроф-одат ҳамда маънавий қадриятларидан келиб чиқиб иш кўрган. Шунингдек, олам нур-зулмни, хаёт-ўлим, тана-жон, яхшилик-ёмонлик, эркинлик-тобелик сингари таулистик тушунчалар курашидан иборатлиги тўғрисидаги анъанавий концепцияга таянган.

Қурбон Муҳаммадизо асарда она замон билдига кулоқ тутароқ, тарихни замон билан боғлашга, инсон зоти, миллату мазҳабидан қатъий назар, бир-бири билан якин бирордада эканини уктиришига ҳародат килган. Роман композицион колиплаш усулу (хикоя ичда хикоя) тарзida битилган.

Роман билан танишиш асосида миллий насримизда нисбатан кам тилга олинин

«ЭЛ БАХТИ БИРЛАН...»

ган: ҳоразмийлар, славянлар, булғорлар, бечанаклар, ҳазоронлар хаётни ва кечмишларидан ҳам воқиф бўламиш. Асарда ўзаро тил топиша олмаган Искандар, Жамишид, Муовия, Доро, шунингдек ҳоразмийлар, сомонийлар, ғазнавийлар, корахонийлар сулоласининг хукмдору саркарларидан образларини учратмиз, Абу Аббос ибн Мальум сингари ислоҳотига маърифатпарварлар тақдирни билан танишамиз.

Aдид романда жасур қаҳрамон, Доруғон, Ҳушқомат, Райхона қаби тўқима образларни чишида ҳалқ эпсларидан илҳомланган. Асарга қадимий эпсларга хос синов, жанг каби мотивларни олиб кирган. Пиҳини ёрган хонин Нурали алдовларига учуб, ўз ҳалқи ишончни сунистемол килган ва мамлакат парчаланиши, халифика қарам бўлишига улуш кўшган масъулиятисиз, ҳамиятисиз шоҳ Чогон ҳамда эрк химоячиси Ҳурзод образлари киёсланган ўринилар таъсирчан чиқкан.

Куромбой ака анчадан бери буюк математик, астроном ва географ Муҳаммад ал-Ҳоразмий хаётни ва икоди ҳакида тарихий-биографик роман битиши истагидан тарифларидан бўлди. Бундан бир йилча олдин “Ирфон ва тўғон” номли романини олиб келди. Таркидла ўрнилини, романга берилган “Ирфон ва тўғон” деган номдаги “ирфон” сўзи донишманд олим — Муҳаммад ибн Мусо ал-Ҳоразмийнинг ёшли, ўспиринлик даврларидан бошланиб, унинг Ҳурсон, Багдод, Марв, Ҳамашқ, Ҳиндистон, Мисрдаги фаолияти, илмий изланишилари тўла камраб олинган. Муалиф “ҳалқ оммаси” ва “хўмрон табака” муносабатларидан зиддият излаш стереотипидан тўла кутула олмаган бўлса-да, бу ҳол унинг маърифий бирлик ва илм-фан тараққиётига ишонч гоясини тарғиб этишига монелик киммайди.

Қурбон Муҳаммадизо атоқли санъаткор, Ўзбекистон ҳалқ артисти Комилжон Отаниёзов таваллудининг 100 йиллиги арафасида ўн беш кисмли “Комилжон Отаниёзов” мусиқали драмасини ёзил тутади. Унда ўзбек мусика санъати тарихида, айниқса, унинг XX асрдаги равнакида беназир овоз соҳиби, созандо ва бастакор, оташ-нафас хоғиз сифатида ётироф этилган, ижодий мактаб яратган, Ватанга муҳаббат, севги ва садоқат, эзгулик, меҳр-оқибат каби

юқсанбоний туйгуларни авж пардаларда кўйлаган Комилжон Отаниёзов феномени ҳамда буюк хизматлари ўзининг бадиий ифодасини топди.

Aсрода К.Отаниёзов санъат восисида ҳалқка хизмат килишини ўз ҳаётни, бутун борлигининг махно-мазмуни деб билган киска умри давомида мумтоз мусика санъатимизни янги, юқсанбоскичага кўтарган инсон сифатида тасвиранган, ўзининг ноёб, соҳир овози билан ўзбек маданиятини жаҳонга танитган хоғиз сифатида муносаби баҳоланган. Комилжон Отаниёзов қаламига мансуб:

Ўйласанг ўз баҳти билан ёт эт, сен яхшилар ичра бор эт, байти мусиқали драманинг лейтмотиви, адабий қаҳрамон маслак-эътиқодини белгиловчи етакчи концепцияга айланган.

Қ.Муҳаммадизо асарларининг ўзига хос хусусиятларидан бирин тарихий шахслар орқали замондошларини руҳий ўйғоқлик, фикрий қенглик сарҳадларига олиб чиқишни кўзлайди. Саксон беш ённи қаршилаган, аммо фикрия навқирон адабий олис ва якин тарихий-биографик тарихида, тарихий шахслар образини бадиий тасвирилаш орқали замондошларини яхшилик, иштирокни таъ

Фестивалдан кейинги ўйлар

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва туризм вазирлиги ташаббуси билан ўтказилган "Евросиё" халқаро театр санъати фестивали турли мамлакатлар театр арбобларининг руҳий-маънавий байрамига айланди, дунёнинг турли ҳудудлари ўртасида янгича маданий муносабатларни юзага келиши учун замон яратди, десак муболага бўлмайди. Япониялик тирис афсона, таникли театр режиссёри Тадаси Судзуки: "Театрининг самарали ривожланиши тор доирадаги миллӣ ўзига хосликларни енгиз ўтиш, ҳатто театр мактабларининг услубларини фаол қовуштириш орқали амалга оширилади", деганди. Эҳтимол, миллӣ театримизниң келгуси ривожи ҳам айнан шунга боғлиқидир. Умуман, одамлар театрга нима учун келадилар? Назаримда, санъатнинг бу абадий ва гўзал соҳасида хизмат қиласиган хар бир инсон ўзига ўшу савонли бериши керак. Зеро, театр санъати туфайли инсон ўзини ва олами тушунишга харакат қиласиди.

Таъкидлаш жоизки, "Евросиё" халқаро театр фестивали томошабинлар учун ҳам, театр намояндalar учун ҳам мухим ахамият касб этиди. Янги спектакллар, режиссёrlar ва актёрларнинг изланишилари ҳал этилиши лозим бўлган муаммоларнинг юзага чиқишига турткি бўлди. Мазкур муаммолар аксарият муваффакияти ҳал этилаётган ҳам кўзга ташланди. Бугунги театрда ўйналишилар ва ўзига хосликлар ранг-барант. Бу холат, аввало, режиссёrlик чимларининг, жанр ва услубларининг хил-маҳилигига кўзга ташланади.

Аввало, саҳнавий ечимда нима ва қандай ўзгарастаёт, яни режиссёrlик тафаккуридаги ўзгаришларга тўхталиб ўтсан. Режиссёrlar ниятининг амалга ошиши бутунги кунда, асосан, техник янгиликлар, асоб-ускуналарга боғлиқ. Театрга ёритиш бўйича постановчалик расом атамаси кирил келганига анча бўлди. Албатта, театрга янги техник ёритиш услуги зарур, лекин режиссёrlик тафаккурининг ўйини факат бу билан белгиланмайди. Ўйлашимизча, театрда саҳна асари яратишдан олдин саҳна ифодавийлигини яратишнинг анъанавий ҳамда янги воситаларини яхши билиш зарур. Масалан, Қозғистон ўш тоношабинлар театрининг "Коракўз" (режиссёrlик Фарҳад Молдагали) спектаклини олайлик. Режиссёrlик мурakkab бўлмаган драматургияни материалдан, Мейхерхольд ёзганидек, "асардаги сўзларни силкити ташлаб, пластик ва пантомима харкатларининг аниқ кўринишини саклаб колган ҳолда" ўзига хос янгича саҳна талкинини яратишга муваффак бўлган. Режиссёrlик топган ўзига хос ифода воситалари, пластик унсурлар, жисмоний ҳатти-харакатлар жавобсиз муҳаббатнинг фюзисини, яхшилик, фамхўрлик каби оддий инсоний хиссиятлар химоясини очиб беради.

Таъкидлаш жоизки, кўрикнинг асосий мавзу ўйналиши бўлмиш армонга айлан-

ган муҳаббат киссаси ҳеч қандай ташки ва ички тазиқиз, кутилмаганда юзага калкиб чиқади. Асар драматургияси айнан мазкур ҳал киувучи тушунчалар асосига курилган. Асосий ўтибор севигига, бир-бирига боғланиб колиш, интилиш, самимиятга каратиган. Профессионал жихатдан пишик ёзилган асарларда ҳамиша томошабинни жалб

етувчи, уларни кучли драматизма бой, мурakkab взиятлардан кутилиб чиқишига ҳаракат қиласиган ҳаракмонларга ҳамдард бўлишга ундовчи кучли эмоционал туртки бўлади. Ҳолатлар томошабинни сехрлаб кўяди, уни воеаларнинг ҳақонийлигига ишонишга ундейди. Аслида театр мохиятига кўра воқеалининг ҳаёлий кўриниши бўлиб, томошабин кўнгилли равишда шу олам ичра шўнгиди, айнан мана шу олам томошабинни кулдиради, йиглатади ёки ҳалот оламига етаклади.

Муҳаббат мавзуси ҳамиша режиссёrlарни ўзига тортиб келган. Шу маънода танилни режиссёrlик Олимжон Салимов Шекспирнинг "Ромео ва Жүльєтта" асаридаги взиятлардан драматизм манбаларини, психологик нукталарни излайди. Уни севигининг пайдо бўлиши, самимий хиссиятлар, севишни малигини хис этиш, севигига кодир бўлиш, ахдига содикники тушуниши масалалари кизикиради. Спектакль воеалари севиги ўйлида курбон бўлишга тайёр ёш ҳаракмонлар образларини ижро этаётган актёрларнинг ички эҳтиюзлари билан тўйинган ҳолда аста-секин ривожланиб боради. Бирор саҳнани техник жихатдан ёртишидаги муаммо ҳамда ҳурматга сазовор иккни оила – Монтекки ва Капулеттилар оиласидан ўтасидаги кучли душманлик ҳамда адвокатнинг

сабаби қаерда, ёш севишгандарнинг ўлимига ким сабабчи эканига жавоб ўйклиги спектаклдаги ҳақонийликни сусайтиради.

Агар режиссёrlик тафаккури театр декорацияси оркали ифодаланадиган бўлса, унда мазкур спектаклининг гоявий-бадиий максади образли ифодаланиши зарур. Шу ҳолатни биз Коракалпок ёш томошабинлар театрида режиссёrlик Султонбек Калибеков томонидан саҳналаштирилган "Қўркут ота" (муаллиф – К. Иманалиев) спектаклида кузатдик. Имкон кадар кам деталлар билан безатиган саҳнавий маконда муҳаббат билан ижод килиш имкони мавжуд. Режиссёrlик Уланмирза Каримбаевнинг "Умут" (К. Иманалиев) моноспектаклида ажойиб актриса Н. Мамбетова она образини ишонарли, табиий, психологик жижатдан зарарона талкин килиркан, онанин ўғлига бўлган садоқатли муҳаббатини моҳирона кўрсата билади. Актриса образни энтиқиши билан, бўлаётган воеаларга табиий равинида кескин муносабат билдирган ҳолда ижро этади.

1967 йили драматург Л. Зорин томонидан ўзилган "Варшава оҳанглари" пьесаси бугунги кунда ҳам томошабинларни ҳаяжонга солиб келмоқда. Минис драматик театрида режиссёrlик С. Куликовский саҳналаштирилган мазкур пьеса фикримизнинг далилидир. Иккни инсоннинг мураккаб, ноодатий, ўзига хос тақдири аж этган мазкур асар ярим асрдан ортиқ вакт мобайнида саҳнадан тушмай келади. Мураккаб шароитга ҳарамай, бир-бирини севувчи иккни инсон ўзларининг романтик, оташин, жўшкин муҳаббатларни саклаб колиш учун ҳаётларни ўзгаририла олмадилар. Режиссёrlик ортидан борган актёрлар машҳур саҳна образларини такорралмаган ҳолда ўзларининг севиги тархиҳларини яратадилар. Актёрлар ҳаракмонлари образини режиссёrlик томонидан белгиланган иккни томонлама аниқ ҳатти-харакат ва олдиларига қўйилган вазифаларни бажариш оркали талкин киладилар. Туркман драматик театрининг "Ҳаёт дарҳати" (режиссёrlик Э. Ишонгулиев), Тбилиси ўш тоношабинлар театрининг "Тун ва тўтиқуш" (режиссёrlик Д. Хатисиашвили) спектаклларни кучли муҳаббат билан сугорилган. Бирор, ўрни келганда, мазкур спектаклларда актёрлар асосланмаган, ҳаракмонларнинг ички кечинималари билан оқланмаган ортиқча эмоционалликка берилгандарни айтиб ўтиш жоиз.

Таъкидлаш жоизки, турли услугий ўйналишилар ва жанрларда яратилган спектакллар кўргиши ҳар бир спектаклнинг мустакиллари ва очиқлиги билан боғлиқ асосий принципларнинг муҳимлигини мустаҳкамлади. Давларнинг маданиятларнинг ўзаро шиддатли тасъирини, турли ҳалқлар маданиятларнинг ўзаро бойин жараёнларини намоён этган мазкур фестиваль театр санъати учун ҳеч қандай чегара ўйклигини янга бир бор намоён этди. Муҳими, спектаклларда асосий магзи севги, ишонч, холислик ва умуминсоний қадриялар бўлган актёрларнинг ҳамда театр санъатининг мўъжизакор кучи мавжуд.

Тоҷикистоннинг Рус драматик театрида саҳналаштирилган "Умар Хайёминг тазарруси" (режиссёrlик Б. Мирилибеков) ва Санкт-Петербург шаҳри Васильев оролчалиси театрининг "Ўзок давом этган Рождество тушлиги" (режиссёrlик Р. Уранов) спектаклларига алоҳида тўхталиш зарур. Ҳар иккни спектакль саҳна тилининг ўзига хос услуби ва маъно ўйналишидаги ўҳшашлигига кўра эътиборни тортиди. Биринчисида буюк широр ҳаёти ҳақида эпик саж жанрида шошилмай хикоя килинса, иккинчисида эса, томошабин рамзлар оркали кескин ўзгаришлар акс этирилган истехзоли фарс жанридаги томошанинг гувоҳи бўлади. Спектакль услуг жихатидан айричалигига қарамай, улардаги мантикий ўйналиши ягона, яни инсон бу дунёга нима учун келади, нима учун бутун умрани бетининг ҳақиқат излаши билан ўтказади, деган саволларга жавоб изланади. Кези келганди, спектакллар чўзилишиб кетганини, оқибатда темпоритмнинг сусайганини, пластик қайтарилар кузатилишини таъкидлаш жоиз. Асосини, мазкур спектаклларда аниқ гөвий ўйналиши, янни спектакль нима учун кўйилган, деган саволга жавоб ўйк.

Фурсатдан фойдаланиб, баъзи тилларни айтиб ўтмокни эдим. Бундан бўён дунёнинг етакчи режиссёrlар, Россия, Англия, Япония каби мамлакатларнинг саҳна усталири иштироқида маҳорат дарслари ўтказиб турилиши лозим. Шунингдек, "Театр саҳнасида миллӣ ва жаҳон классикасининг муҳимлиги" шиори остида ўш режиссёrlар лабораториясини ташкил этиш зарурати мавжуд. Зеро, бу ўй ёш ижодкорларнинг томошабинни тўлқинлаштирувчи, психологик мураккаблиги жихатидан аҳамиятли спектакллар яратишда муҳим роль ўйнаши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, турли услугий ўйналишилар ва жанрларда яратилган спектакллар кўргиши ҳар бир спектаклнинг мустакиллари ва очиқлиги билан боғлиқ асосий принципларнинг муҳимлигини мустаҳкамлади. Давларнинг маданиятларнинг ўзаро шиддатли тасъирини, турли ҳалқлар маданиятларнинг ўзаро бойин жараёнларини намоён этган мазкур фестиваль театр санъати учун ҳеч қандай чегара ўйклигини янга бир бор намоён этди. Муҳими, спектаклларда асосий магзи севги, ишонч, холислик ва умуминсоний қадриялар бўлган актёрларнинг ҳамда театр санъатининг мўъжизакор кучи мавжуд.

Муҳаббат ТўЛАХЎЖАЕВА, санъатшунослик фанлари доктори, профессор.

Гул кўп, чаман кўп...

ТОЛСТОЙ ПОРТРЕТИ

Рассом Иван Николаевич Крамской деди:

– Истасангиз, портреттингизни чизаман, агар ёқмаса, ўзим ёқиб ташлайман.

– Сизнинг картиналарингизни яхши биламиз, жаноб Крамской, – деди Софья Андреевна. – Портрет бизга, албатта, маъқул бўлади, аммо уни бериб юборишга кўнглиминиз бўлмаса-чи?

– Портрети галереяга бериш-бермаслик, – деди Крамской, – дейлик, графикнинг ихтиёрида, майли, портрет унингизда турва турсин.

Лев Николаевич кескин рад этиди:

– Бундай бўлиши мумкин эмас. Портрет ҳақини жаноб Третьяков тўлайди-ку.

Софья Андреевна чорасини топди:

– Сиз жаноб Третьяковга бизнинг портретдан нусха кўчириб бероласизми?

– Аниқ кўчирмасини, – жавоб берди Крамской, – муаллифнинг ўзи элломайди. Менингча, иккита портрет ишланади ва сиз ўзингизга ёқинини оласиз.

– Яхши, – деди Софья Андреевна. – Портрет болаларимиздаги керак, ҳақини тўлаймиз: иккни юз, иккни юз эллик сўм берасиз, ўйлайманки, етарили.

Крамской ҳар бир чизиган портретига минг сўмдан кам олмасди. Бўёй, мато, мато тортидаги ромнинг ўзига беш юз кетади. Аммо у портрет чизига ҳаётни ўзаро шиддатли тасъирини, турли ҳалқлар маданиятларнинг ўзаро бойин жараёнларини намоён этган мазкур фестивальга ташлайман – деб келишади.

– Мен ёзири, – деди у, – бир рассом ҳақида ёзяпман. Романимда рассом булади, уни Павлов ёки Михайлов деб атайман. Римда яшайди, тириклиги оғир, кўпдан бўён Исонгун суратини чизади... Кўпам билимли эмас, аммо кўп ўйиди.

Крамской матони бўяр экан, Лев Николаевичнинг сўзларига кулоқ соларди.

– Менга Боткин Михаил Петрович, – давом этиди Тоҷисто, – рассом Иванов ёҳакида сўзлаб берганди, унинг юзла эскизларини ҳам кўрсатган. Уларни яхши тушундим. Менингча, Иванов нарсалар устидаги пардан олиб ташлагандай туюлди. Ўша пардалар нарсаларни аниқ кўришга ҳалади. У пардан олганда нарсага зарада етакмасликка ҳаракат киласди.

– Эҳтимол, ҳар қандай рассом шундай қиласди – жавоб берди Крамской. – Картинада ҳар доим нарса бўлади – натура.

– Портрет, – деди Лев Николаевич, – аммо биз роман ёки суратда ўзимиз ёки бирон ташимизни тасвирлашни хорхамаймиз, ахир. Бу Соня, хотиним, шундай ўйлайди ва унинг опаси Тана ҳам. Улар ҳай бирни Наташа Ростова, кайиниси Кити бўлиб қолгани учун жанжаллашишга ҳам шай туршиади. Майлумки, Иванов нарсадан нусха кўчирмаган, балки умумий кирраларни топган. Менинг ёки Ясна Полянни чизмаган, гарча бусис Россияни тўлиқ тушуни бўлмаса-да. Мен олисдаги ўрмоннинг кўрганимидан, унда япроқлар яқинимда турган дарахтларни сингари эканини билсан ҳам, бу япроқларни чизмайман.

Юзлари қизарип Софья Андреевна келиб қолди.

– Хитой олмасин қайнатиши. Бўёғингизни тайёрлаб бўлдингизми?

Портретга қаради-да, шу лаҳза қўшимча қиласди:

– Бу портретни, Левочка, ўзимизда қолдиримиз.

– Эртага иккинчисини бўшлайман, – деди Иван Николаевич, – катта ўлчамда. Бунисини эса, куришишга кўямыз. Кейин танлаб оласиз.

Чизиш давом этади. Толстийнг ўйдагилар Иван Ивановичга кўниб килиши. Лев Николаевич рассом билан ўзоқ сухбатлашди. Крамскойга Лев Ник